

Luokittelu, rakenne ja evoluutio

Vanamo Salo

Monista kasvien parasitiivisista sienistä tunnetuimpia ja monilajisimpia ovat ruosteet, noet ja härmät. Ruoste- ja nokisienet kuuluvat kantasieniin, härmäsienet kotelosieniin. Ne eivät muodosta itiöemiä. Näiden ryhmien väliset erot ovat merkittäviä sekä rakenteellisesti että evoluutiivisesti, mutta elintapojensa ja ekologisten vaatimustensa suhteen niillä kuitenkin on yhtäläisyyksiä. Aiemmin ruoste- ja nokisienet käsitettiin toisilleen läheisiksi ryhmiksi, mutta myöhemmät molekyylibiologiset ja hienorakenteelliset elektronimikroskooppilla suoritetut tutkimukset ovat osoittaneet, että ne edustavat varsin erilaisia kantasienten kehityslinjoja. Tutkijat ovat jo kauan pitäneet ruoste- ja härmäsienten ryhmiä luonnollisina, ts. ne koostuvat toisilleen läheistä sukua olevista sienilajeista. Nykykäsitys ei poikkea tästä vaan kehityshistoriallisesti nämä sienet tunnustetaan ryhminä yksisyntyisiksi eli monofyleettisiksi. Aivan toisella tavalla on käynyt nokisienille, joita myös pidettiin yhtenäisenä ryhmänä, jopa yhtenä lahkona, mutta joka nyttemmin on osoittautunut erittäin moninaiseksi.

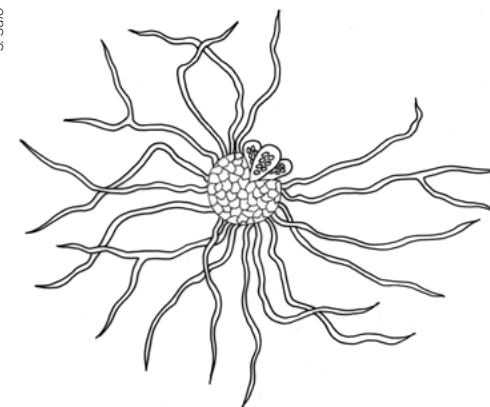
Härmäsienet

Härmäsienet, Erysiphales, on suuri ja rakenteellisesti yhtenäinen ryhmä. Lajeja on varovaisten arvioiden mukaan 700, joista Suomessa n. 125. Ryhmän nimitys johuu niiden kasvattamasta usein melko ohuesta, toisinaan myös melko paksusta, vaaleasta tai ruskehtavasta rihmastosta, joka peittää kasvin ulkopintoja kuin huurre. Härmien elinkierto on yksinkertainen eikä siihen liity

isännänvaihdosta. Isännät ovat koppisiemenisiä kasveja. Suvuton aste koostuu rihmastosta kuromaitiöineen, suvullinen itiöpesäkkeistä koteloiitiöineen. Koteloiitiötä on kussakin itiökotelossa 2–8, ja itiökotelolta itiöpesäkkeen sisässä on yksi tai useampia. Härmien itiöpesäkkeitä kutsutaan kotelopusseiksi eli kasmoteekioiksi. Nimitys on uusi, sillä aiemmin näitä rakenteita kutsuttiin kotelorakoiksi eli kleistoteekioiksi tai periteekioiksi. Kleistoteekio on varhemmin määritelty kokonaan eri kotelosieniryhmälle, jolle härmät eivät ole sukua, ja koska rakenne joka tapauksessa on erilainen, ovat härmätutkijat 2000-luvulla siirtyneet käyttämään kasmoteekionimitystä. Lajitason tärkeinä erottavina piirteinä pidetään kotelopussien pintalisäkkeitä kuten niiden sijaintia, määrää, pituutta ja kärkien rakennetta; kärjet voivat joko olla haarattomia ja suoria tai koukkupäisiä, tai haaraisia monin eri tavoin.

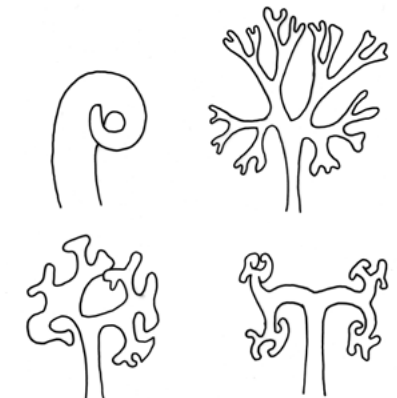
Muista loissienistä härmät eroavat siinä, että niiden elinkierto ja itiöiden muodostus tapahtuu kokonaan isäntien ulkopuolella; useimmiten vain ravintoa ottavat imurihmat tunkeutuvat kasvisolukoihin. Muutamassa suvussa tiedetään kuitenkin olevan myös rajoittunutta kasvua isännän soluväleissä. Viime vuosikymmeninä lajien rajaamisessa on edistytty huomattavasti, kun tarkat mikroskooppiset tutkimukset ovat paljastaneet paljon uusia merkityksellisiä rakennepiirteitä sienirihmastoissa, etenkin kuromankannattimissa ja kuromaitiöissä. Molekyylibiologiset analyysit puolestaan ovat myllertäneet monien lajien sijoittumista sukuihin, ja osa van-

S. Salo

H. Eskelinen

Härmäsienet kotelopussi pintalisäkkeineen ja ulosmurtautuvine koteloiitiöitä sisältävine itiökoteloineen.

S. Salo

Erilaisia härmäsienten kotelopussien pintalisäkkeiden kärkiä.

Männyn-leskenlehdenuoste, *Coleosporium tussilaginis*, isäntänä metsämänty

Neoerysiphe U. Braun

ERYSIPHALES

Myöhähärmät

Syn. Striatooidium R. T. A. Cooke, A. J. Inman, C. Billings) R. T. A. Cooke & U. Braun

Rihmasto isännän pinnalla, lyhytaikaista – pysyvää, laikkuina, tasaisesti laajalle levinnyttä tai koko pinnan kattavaa peitettä, valkoista. Rihmat haaraisia, sileitä, n. 2–8 µm leveitä, väliseinäisiä, yleensä värittömiä. Painerihmat nipukkamaisia – selvästi liuskaisia, yksittäin tai vastakkaisin parein. Kuromankannattimet nousevat uloimmasta rihmastosta, pystyjä, haarattomia, tyvisolu ± lieriömäinen, jatkona 1–4 lyhyempää solua, kuromaitiöt muodostuvat kannattimien päistä lyhyinä – melko pitkinä ketjuina. Kuromaitiöt ellipsoideja – munamaisia – tynnyrimäisiä – ± lieriömäisiä, ± juovikaspinäisiä, värittömiä. Suvuton aste ”*Striatooidium*.” Kotelopussit aluksi ± pallomaisia, myöhemmin puolipallomaisia tai jopa hiukan koveria, n. 80–200 µm halkaisijaltaan. Kuorikerros monikerroksinen, läpinäkymätön, solut monikulmaisia, muodoltaan epäsäännöllisiä, värillisiä. Pintalisäkkeitä muutamia – paljon, kotelopussin alemmasta puoliskosta lähteviä, sienirihmamaisia, haarattomia tai epäsäännöllisesti haaraisia, seinät ohuita – hiukan paksuuntuneita, sileitä – heikosti karkeita, väliseinättömiä – harvaväliseinäisiä, värittömiä – värillisiä. Itiökoteloita paljon, ellipsoideja – vastamunamaisia – säkkimäisiä, varrellisia – varrettomia. Koteloitiöitä 2–8, ellipsoideja – munamaisia, värittömiä – kellertäviä. Lähes kaikilla lajeilla on hidas koteloitiönkehitys, sillä itiöt tarvitsevat lepokauden (meillä talvi) ja kypsyvät vasta seuraavan kasvukauden alussa. Isännät monista kasviheimoista, erityisesti asterikasveista (Asteraceae). Lajeja 15.

Neoerysiphe galeopsidis, isäntänä valkopeippi

V. Salo

Neoerysiphe galeopsidis, isäntänä peltopillike

H. Eskelinen

Neoerysiphe galeopsidis (DC.) U. Braun

Pillikkeenmyöhähärmä

Syn. Erysiphe galeopsidis DC., *Oidium lamii* Rabenh.

Rihmasto lehtien molemmin puolin ja varsissa, lyhytaikaista – pysyvää, tiheää, laikkuina tai laajemmin yhtenäisenä peitteenä, usein lehtien koko pinnalla, valkoista. Kuromankannattimet suoria, jopa 200 µm pitkiä, tyvisolu lieriömäinen, harvoin hiukan polveileva tai kaareva, 25–50 × 7–12.5 µm, joskus kuroutunut alimman väliseinän kohdalta, muita soluja 1–3. Kuromaitiöt ellipsoideja – munamaisia – tynnyrimäisiä, 25–40 (45) × 12–22 µm. Suvuton aste ”*Oidium*.” Kotelopussit hajallaan tai

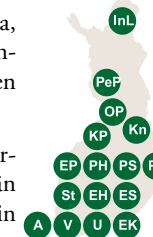
ryhminä, usein säteittäisinä jonoina kypsimpien ollessa keskellä, (85)100–160(180) µm. Pintalisäkkeitä paljon, kotelopussin alapuoliskosta lähteviä, usein peittävät kotelopussin, kapeita, haarattomia, harvoin epäsäännöllisesti haaraisia, toisiinsa ja rihmastoon kietoutuneita, 0.25–2 × kotelopussin pituisia, 3–6(10) µm leveitä, väliseinäisiä, aluksi värittömiä, myöhemmin ± ruskeita. Itiökoteloita (5)6–16, ellipsoideja – vastamunamaisia – säkkimäisiä, perättömiä – lyhytperäisiä, 40–80 × 25–45 µm. Koteloitiöitä (2)3–6(8), ellipsoideja – munamaisia, 18–27 × 12–16 µm, värittömiä.

Isännät Peltopillike (*Galeopsis bifida*), kirjopillike (*G. speciosa*), karheapillike (*G. tetrahit*), maahumala (*Glecho-*

ma hederacea), valkopeippi (*Lamiun album*), sepopeippi (*L. amplexicaule*), liuskapeippi (*L. hybridum*), punapeippi (*L. purpureum*), peltopähkämö (*Stachys palustris*), lehtopähkämö (*S. sylvatica*) ja monia muita näiden kasvien sukulaisia, joista eräät Suomessa vain koristekasveina.

Kasvupaikat Tienvierillä, puistoissa, puutarhoissa, joutomailla, pelloilla, rannoilla, etenkin merenrannoilla, purojen ja ojien varsilla, kallioilla, lehdossa.

Levinneisyys Seuraa useita isäntiään varsin hyvin, mutta ei oikeastaan yhtäkään täysin kattavasti. Noudattaa tarkimmin

lehtopähkämöisäntänsä esiintymisalueetta jopa seuduille, joilla kasvi ei ole yleinen; samoin hyödyntää hyvin valkopeipin populaatioita myös alueilla, joilla se on jo melko harvinainen. Toisaalta loinen ei näytä pystyneen leviämään maahumalan esiintymille Perämeren rannikkoseudulla eikä kunnolla Pohjois-Suomen pillikkeisiin. Muuten hyvin yleinen. – Eurooppa, Afrikka, Aasia, Australaasia, Pohjois-Amerikka.

Yleistä Isännistä useimmat viihtyvät kasvupaikoilla, jotka ovat ihmisen suoranaissa vaikutuspiirissä, pelloilla, puutarhoissa, piholla, puistoissa, tienvierillä, joutomailla, pientareilla ja ojanvarsilla; eräät kasvavat lisäksi niityillä ja kallioilla. Joillakin lajeilla on myös luonnontilai-

Anthracoidea subinclusa (Körn.) Bref.

Luhtasarannoki

Syn. *Cintractia subinclusa* (Körn.) Magnus

Itiöpesäkkeet ± pallomaisia – ellipsoideja, keskikokoisia, 2.5–3.5 mm, halkeilevat suojakalvoineen ruutumaisesti. Noki-itiöt yleensä hiukan epäsäännöllisiä, usein jonkin verran kulmikkaita, ± pallomaisia – munamaisia – leveän ellipsoideja, harvoin litistyneitä, pieniä, (14)15–22(23) × (11)12–18(19) µm, ruskeita – punaruskeita, seinät melko tasapaksuja, 0.7–2(2.5) µm, piikkireunaisia, ei sisäisiä vahvennoksia, ei valoa taittavia kohtia, pinnan piikit 1.5–2 µm korkeita, päästään varsin voimakkaasti leventyneitä ja litistyneitä, jolloin näyttävät kookkailta, päät toisiinsa kiinni kasvaneita, usein melko harvassa, pinta piikkien välissä poimuinen (piikkisyydessä paljon vaihtelua itiöiden välillä, mutta suurimmassa osassa karkeapiikkisyys hallitsevaa). Itäminen *Anthracoidea*-tyyppinen. Itiökannat 72–148 µm, kärkisolu 30–48 µm pitkä ja 2.4–4 µm leveä. Kantaitiöitä syntyy 1–2 kummastakin itiökannan solusta, joskus 2(3), kyynelmäisiä – ± pallomaisia, 6.4–14 µm × 4–8 µm.

Isännät Hetesara (*Carex acutiformis*), karvasara (*C. hirta*), vankkasara (*C. riparia*), luhtasara (*C. vesicaria*).

Kasvupaikat Suursaranevoilla, lehtokorvissa, rantaluhdissa, jokien, järvien ja lampien rannoilla, ojissa, metsien kosteissa painanteissa, harjusupissa, savi- ja hiekkakuopissa, tienvierillä.

Levinneisyys Seuraa luhtasaraa Etelä-Suomessa laajasti, mutta pohjoisessa hajanaisemmin eikä tavoita isäntänsä pohjoisimpia esiintymiä lainkaan. Muut isännät ovat kovin eteläisiä, niistä noki löytyy vain suppealta alueelta. Melko yleinen. – Eurooppa, Aasia, Pohjois- ja Etelä-Amerikka.

Yleistä Useimpien isäntien kasvupaikkoja ovat erilaiset järven-, joen- ja puro-rannat, ojat sekä suot, etenkin rehevät korvet ja luhtasuot; hetesara kasvaa myös lähteiköissä. Karvasara poikkeaa kasvupaikkavaatimuksiltaan muista, sillä se on kuivempien paikkojen laji ja viihtyy niityillä, tienvierillä, satamissa ja varastoalueilla. Isännistä hete- ja vankkasara ovat Suomen uhanalaisten lajien listalla; hetesara vaarantuneena ja vankkasara silmälläpidettävänä; uhkatekijöinä ovat mm. ojitus ja turpeenotto sekä vesirakentaminen. Hete-, vankka- ja karvasara ovat uusia isäntiä, joita suomalaisessa nokisienikirjallisuudessa ei ole aiemmin mainittu. Hetesarasta tämä nokisieni on kerätty kuitenkin jo vuonna 1964, vankkasarasta vuonna 1971, mutta karvasarasta vasta melko äsken vuonna 2000. Noen ainoa löytöpaikka karvasarasta on Helsingin yliopiston kasvitieteellinen puutarha, josta se ilmeisesti on nyt hävinnyt puutarhan uudistustöiden

takia. Noen pääisäntä on luhtasara, jossa noki on luultavasti vieläkin yleisempi kuin mitä löytöjen perusteella voi arvioida. Nokisieni piilottelee pullakoiden sisällä kauan, ja sarasta pullakot karisevat helposti (etenkin kuivana kesinä), jolloin nokisieni voi jäädä löytymättä etsiskelyistä huolimatta.

Anthracoidea subinclusa, isäntänä luhtasara

Anthracoidea subinclusa, isäntänä luhtasara

Doassansia alismatis, isäntänä ratamosarpio

Doassansia Cornu

DOASSANSIALES

Miiunoet

Itiöpesäkkeet lehdissä, lehtiruodeissa ja varsissa laikkuina, laikut vaaleanvihreitä – kellertäviä – ruskehtavia. Noki-itiöt ryhmittyneet yhteen hajoamattomiksi palloiksi, noki-itiöpalloiksi, joissa uloinna steriilien solujen muodostama ± selvä kuorimainen kerros ja keskellä noki-itiöitä, kuorisolujen pinta kuvioton, noki-itiöpallot uponneita isännän solukkoon, jossa näkyvät pieninä ruskeina pisteinä, vapautuvat kasvin päällysketon hajotessa. Itäminen *Tilletia*-tyyppinen. Itiökannat väliseinättömiä. Isäntä-loinen-vuorovaikutus monimutkaisen sytoplasmisen rakenteen kautta, ei imurihmaa. Solujen väliseinien aukot yksinkertaisia, kaksikalvoisia. Isännät yksi- ja aitoakasisirkkaisia vesi- ja kosteikkokasveja. Lajeja 12.

Doassansia alismatis (Nees ex Fr.) Cornu

Ratamosarpiönoki

Syn. *Savulescuella alismacearum* (Sacc.) Cif.

Itiöpesäkkeet lehdissä, etenkin yläpinnoissa, laikut pyöreitä – soikeita, 0.1–1.5 cm pitkiä tai yhteen kasvaneina suurempia, 5–12 mm, joskus lähes koko lehden pin-

nan peittäviä, aluksi kellertävänvalkoisia, myöhemmin vaaleannruskeita – tummanpunaruskeita, itiöpallot uponneita isännän solukkoon, jossa näkyvät lukuisina kohollaan olevina pieninä tummanruskeina nystyinä, jotka laikun keskialueella tiheimmässä. Noki-itiöpallot pallomaisia – munamaisia, hiukan epäsäännöllisiä, 110–220(250) µm, punaruskeita, uloinna 1(2) kerros steriilejä kuorisoluja. Noki-itiöt hiukan epäsäännöllisiä, ± kulmikkaita, ± pallomaisia – munamaisia, 9.5–15 × 7–11 µm, kellertävän värittömiä – vaaleannruskeita, seinät ohuita, n. 0.8 µm, kuorisolut tiukasti toisissaan kiinni, muodoltaan ja kooltaan vaihtelevia, enimmäkseen säteensuuntaisesti pidentyneitä, epäsäännöllisiä, kulmikkaita, ± pallomaisia tai litistyneitä, 8–25 × 5–13 µm, kellertävänruskeita, seinät sileitä, 1–1.5 µm. Kantaitiöt sukukulamaisia, hiukan kaarevia, 10–30 × 1.5–2 µm. Suvuton aste, ”*Savulescuella*,” ei luultavimmin olekaan sienien anamorfi vaan edustaa sen tavallista suvulista astetta.

Isäntä Ratamosarpio (*Alisma plantago-aquatica*).

Kasvupaikat Hiekkaisilla ja savisilla järvien ja jokien rannoilla, ojissa, sorakuopissa, myös matalassa vedessä.

Levinneisyys Seuraa isäntänsä lähes sen koko levinneisyysalueella lukuunottamatta pohjoisimpia seutuja. Harvinaisen. – Eurooppa, Afrikka, Aasia, Australia, Pohjois-Amerikka.

Exobasidium Woronin EXOBASIDIALES

Pöhöt

Tartunnat yksivuotisia tai monivuotisia, paikallisia tai laaja-alaisia, yksittäisissä lehdistä, vuosikasvaimissa tai vieläkin laajemmin kokonaisissa versostoissa. Tartunnat näkyvät lehtilaikkuina tai epämuodostumina, joissa lehdet ja usein myös varren osat turpoavat paksuiksi, möyheiksi pullistumiksi ja paisumiksi (pöhöttyvät), tai varsien tavallista runsaampaa haaromisena. Varret, lehdet tai laikut vaaleita – vaaleanpunaisia – kirkkaanpunaisia – tummanpunaisia. Rihmasto yleensä sinkilätöntä, solujenvälistä ja solunsisäistä, osalla lajeista on imurihma (haustorio) tai sen kaltainen elin. Itiöemä puuttuu ja sen sijasta kehittyvät itiölava useimmiten vain lehtien alapuolelle, joskus myös varsiin, joissa itiökannat kehittyvät kimpuna tai yhtenäisenä peitteenä lehtien päällysketon pinnalla, kantaitiöt irtoavat usein pölymäisenä massana ja ovat vaaleita – liidunvalkoisia. Itiökannat 1-soluisia, kasvavat isännän päällysketon solujen väleistä, lieriömäisiä – nuijamaisia, (2–)4(–8)-itiöperäisiä. Kantaitiöt ellipsoideja – lieriömäisiä – nuijamaisia – banaanimaisia, suorahkoja – kaarevia, värittömiä, useimmiten 2-soluisia (väliseinät viimeistään itämisvaiheessa havaittavissa, erot niiden kehittämisessä ja määrässä toisinaan taksonomisesti merkittäviä), ohutseinäisiä, sileitä. Kuromaitiöt monimuotoisia, voivat kehittyä sekä rihmastosta kuromankanttien päistä että kantaitiöistä sekundaarisesti. Isäntä-loinen-vuorovaikutus monimutkaisen imurihmaa ympäröivän rengasmaisen rakenteen kautta. Solujen väliseinien aukot yksinkertaisia, kaksikalvoisia. Isännät kanervakasveja (Ericaceae), muualla maailmassa myös herukkakasveja (Grossulariaceae), laakerikasveja (Lauraceae), teekasveja (Theaceae) ja korumarjakasveja (Symplocaraceae). Lajeja 50–yli 100, huonosti tunnettuja.

Exobasidium aequale Sacc.

Mustikantunturipöhö • blåbärskvst

Tartunta yksivuotinen ja paikallinen isännän vuosikasvaimissa, jotka hajallaan kasvin versostoissa. Varret pituudeltaan tavallisia tai hieman pidentyneitä. Lehdet hiukan laajentuneita, toisinaan hiukan paksuuntuneita, yläpuolelta kellanvalkoisia – kirkkaanpunaisia, lopulta alapuolelta täysin itiölavan peittämiä, kokonaan liidunvalkoisia. Itiökannat 6–8 µm leveitä, 2-itiöperäisiä, perät n. 4–6 µm pitkiä. Kantaitiöt 1-soluisia, vaihtelevan muotoisia, paksuhkot itiöt ellipsoideja, (14)15–22 × (6)7–9(10) µm, hoikat itiöt ± lieriömäisiä, jopa 28 ×

6 µm, suoria tai hiukan S-kirjainta muistuttavia, selvästi koukkuisia itiöarven yläpuolelta, osa itiöistä voi olla muodoltaan edellisten välistä tai muuten varsin epäsuunnollisia. Kuromaitiöitä ei tunneta.

Isäntä Mustikka (*Vaccinium myrtillus*).

Kasvupaikat Tunturikoivikoissa ja paljalla tunturiniityillä, harvoin havumetsävyöhykkeessä.

Levinneisyys Arktis-oroarktinen laji, joka noudattaa isäntänsä esiintymisaluetta vain Lapissa ja Koillismaalla. Harvinaisen. – Eurooppa, Pohjois-Amerikka (Grönlanti).

Yleistä Isäntä on yleinen metsäkasvi koko maassa, joka nousee myös tuntureilla paljakan varpukankaille. Mustikantunturipöhö on nimensä mukaisesti hyvin valikoi-va kasvuympäristöjensä suhteen. Tietoja tästä pöhölajista on eniten Enontekiön Lapista, Koillismaalla se on löydetty yhden kerran vuonna 1931. Mustikalla on myös kaksi muuta pöhösientä, mustikanpöhö, *Exobasidium myrtilli*, sekä mustikanlaikkupöhö, *E. arescens* Nannf. Mustikanlaikkupöhö on alkukesän laji, joka muodostaa lehtiin pieniä, melko ohuita, lyhytikäisiä laikkuja, jotka ovat vaaleareunaisia ja keskeltä kellertäviä – punertavia, tummuja.

Exobasidium aequale, isäntänä mustikka

Exobasidium aequale, isäntänä mustikka

Sphacelotheca de Bary MICROBOTRYALES

Piipputuhkiot

Itiöpesäkkeet sikiäimissä, aluksi suojakalvon peittämiä, kalvo muodostunut isännän solukoista ja siemen värittömistä, ketjuina olevista soluista, myöhemmin kalvo repeilee itiöiden kypsyessä ja vapautuessa, jolloin itiöpesäkkeiden keskipatsas paljastuu. Tuhkioitiöt yksittäin, tummia, violetinsävyisiä, muodostuvat pesäkkeiden tyvillä olevista rihmoista, aluksi ketjuina, joissa itiöt ovat toisissaan kiinni erotusrihmoin, myöhemmin irtoavat toisistaan, jolloin erotusrihman jäännös voi säilyä tuhkiotiön pinnan lisäkkeenä. Itäminen *Ustilago*-tyyppinen. Isäntä-loinen-vuorovaikutus solujen välissä kasvavin rihmoin, vuorovaikutuskohtaan ei kerry sienille ominaisia vesikkeleitä. Solujen väliseinät aukottomia. Isännät tatar kasveja (Polygonaceae). Lajeja 5.

Sphacelotheca hydropiperis (Schumach.) de Bary

Tattarenpiipputuhkio • pelarsot

Syn. *Ustilago hydropiperis* (Schumach.) J. Schröt.,
Sphacelotheca granosa Liro

Tartunta kokonaisvaltainen, kukkien sikiäimet turvonneet, toisinaan yksittäiset kukat normaaleja ja siemeniä muodostavia. Itiöpesäkkeet kukkien sikiäimissä, munamaisia – lieriömäisiä, 2–5(8) mm, aluksi harmahtavan suojakalvon peittämiä, suojakalvo muodostunut osin hedelmän seinästä, osin siemen soluista, kypsymisvaiheessa kalvo halkeaa epäsäännöllisesti kärjestä alkaen, itiömassa mustanviolettiä – purppuranmustaa, pölyvää, keskellä sojottaa usein pesäkkeen keskipatsas kuin pieni piippu. Tuhkioitiöt hiukan epäsäännöllisiä, ± palloisia – munamaisia, 9–15(18) × 8–14 µm, hiukan litistyneitä, vaaleanvioletinvahteisia – punertavanruskeita, seinät 1–1.5 µm, lähes sileäreunaisia – hienokseltaan nystyreunaisia, pinnan nystyt matalia, n. 0.2 µm, tiheässä, hentoja, joskus toisiinsa kiinni kasvaneita, mukana usein lisäke. Steriilit solut suojakalvossa ja keskipatsaassa muodoltaan ja kooltaan vaihtelevia, hiukan epäsäännöllisiä, pallomaisia – leveän ellipsoideja, 8–16 µm, värittömiä, seinät melko paksuja. Itiökannat 4-soluisia. Kantatiöt syntyvät pääteisesti ja sivusuuntaisesti.

Sphacelotheca hydropiperis, isäntänä katkeratatar

Isännät Katkeratatar (*Persicaria hydropiper*), hanhentatar (*P. maculosa*), mietotatar (*P. minor*).

Kasvupaikat Savisilla tienvierillä, ojanreunoilla, kosteilla niityillä ja tuoreissa lehdoissa.

Levinneisyys Ei seuraa isäntiään kovin laajalle vaan on varsin eteläinen. Harvinainen. – Eurooppa, Afrikka, Aasia, Australaasia, Pohjois- ja Etelä-Amerikka.

Yleistä Loinen on monimuotoinen ja siitä onkin erotettu useita lajeja ja muunnoksia, joiden tutkiminen edelleen olisi tarpeellista. Morfologisia eroja on havaittu itiöiden pintakuvioiden osalta. Isäntien kasvupaikkoja ovat rannat, ojat ja lätäkököt sekä kosteat pellot, pihat ja joutomaat. Eniten löytöjä on katkeratattarelta, ja muut isännät vaikuttavat melko satunnaisilta. Tattarenpiipputuh-

kiosta on viime vuosikymmeniltä varsin vähän tietoja. Suomessa tatar kasveilla on useita muitakin tuhkiotuisia, mutta ne kuuluvat *Microbotryum*-sukuun. Isännät ovat yksivuotisia kasveja, joille siementuotannon puuttuminen on hyvin haitallista.

Ochropsora Dietel

PUCCINIALES

Valkoruosteet

Pikkukuromapesäkkeet muodostuvat isännän kutikulan alla, lisärihmallisia. Helmi-itiöpesäkkeet kehittyvät isännän päällysketon alla, kypsyyssään murtautuvat pinnan läpi, kuppimaisia, avautumisen jälkeen laidat taakäänneisiä, suojuksellisia. Helmi-itiöt syntyvät ketjuina, pallomaisia, seinät tasapaksuja, pinta nystyinen. Kesäitiöpesäkkeet kehittyvät isännän päällysketon alla, kypsyyssään murtautuvat pinnan läpi, lisärihmoja voi olla reunoilla. Kesäitiöt syntyvät yksitellen, pallomaisia – ellipsoideja, ituhuokoset epäselviä, seinät tasapaksuja, pinta piikkinen, perät lyhyitä. Talvi-itiöpesäkkeet kehittyvät isännän päällysketon alla yhtenä kerroksena, kypsyyssään murtautuvat pinnan läpi, vahamaisia, rupimaisia, vaaleita – värittömiä. Talvi-itiöt aluksi 1-soluisia, jakautuvat heti poikittaisväliseinän 4-soluisiksi itiöiksi tai oikeammin itiökannoiksi (sisäinen itiökannamuodostus), joiden jokainen solu tuottaa yhden kantaitiön; lieriömäisiä – nuijamaisia – prismamaisia, perättömiä, heti itämiskykyisiä. Kantaitiöt suuria, ellipsoideja – munamaisia, lyhytperäisiä. Lajeja 4. Pääisännät esim. ruusukasveja (Rosaceae), hernekasveja (Fabaceae), hopeapensaskasveja (Elaeagnaceae) ja araliakasveja (Araliaceae), väliisännät leinikkikasveja (Ranunculaceae) ja unikkokasveja (Papaveraceae).

Ochropsora ariae (Fuckel) Ramsb.

Valkovuokon-pihlajanruoste • rönrost

Syn. *Ochropsora sorbi* Dietel

Itiöasteet 0+I vuokoissa, II+III pihlajissa. Tartunta laaja-alainen ja monivuotinen vuokoissa, joiden lehdet ovat jäykähköjä, harmahtavan – vaaleanvihreitä, hiukan epämuotoisia, harva- ja kapealiuskaisempia kuin tavalliset, ruodit voimakkaasti pidentyneitä, jolloin lavat nousevat muuta kasvustoa korkeammalle, joskus myös kukkien kehälehdissä näkyy pieniä vihertäviä laikkuja (klorofyllin poikkeuksellista muodostumista). Pihlajan lehdisissä tartunta ilmenee lukuisina pieninä laikkuina. Pikkukuromapullot lehtien molemmin puolin ja kehälehdissä, hajallaan, 100–125 µm leveitä, 60–70 µm korkeita, vaaleanruskeita. Pikkukuromaitiöt ellipsoideja, 2 × 3 µm. Helmi-itiöpesäkkeet lehtien alapuolella ja kehälehdissä, hajallaan, usein koko lehden alalla, joskus vain laita-alueilla, n. 0.4 µm, suojuksellisia, suojus valkoinen. Helmi-itiöt usein kulmikkaita, pallomaisia – leveän ellipsoideja, (14)17–27(30) × 13–21 µm, ituhuokoset huomaamattomia, seinät 1 µm, lähes värittömiä, pinta hentonystyinen, nystyt tiheässä, sisältö värittöntä. Kesäitiöpesäkkeet lehtien alapuolella vaaleissa laikuissa, hajallaan tai ryhminä, ± pyöreitä, 0.15–0.3 mm, kehässä olevat lisärihmat muodostavat suojuksen, rihmat leveän lieriömäisiä – nuijamaisia, harmahtavia – kellanvalkoisia, itiömassa kullanuskeaa. Kesäitiöt pallomaisia – leveän ellipsoideja – vastamunamaisia, 19–28 × 15–25 µm, ituhuokoset huomaamattomia, seinät 1–2 µm, lähes värittömiä – vaaleanruskeita, pinta nystyinen – piikkinen, nystyt/piikit harvassa. Talvi-itiöpesäkkeet lehtien alapuolella kellahtavissa – punertavissa – ruskehtavissa laikuissa, hajallaan tai epäsäännöllisinä ryhminä, hiukan pullistuneita, rupimaisia, pyöreitä – soikeita, 0.25–0.5 µm, läpikuultavia, kellahtavia – vaaleanpunertavia. Talvi-itiöt leveän lieriömäisiä, päistään pyörityneitä, 20 – 80 µm × (8)10–18 µm, ituhuokoset huomaamattomia, seinät ohuita, n.1 µm, värittömiä, pinta sileä, sisältö läpinäkyvä, rakeista, harmaata. Kantaitiöt kapean ellipsoideja – vastamunamaisia, 20–25 × 7–10 µm, seinät ohuita, värittömiä.

Ochropsora ariae, isäntänä valkovuokko

M. Könkkölä

eilla, n. 0.4 µm, suojuksellisia, suojus valkoinen. Helmi-itiöt usein kulmikkaita, pallomaisia – leveän ellipsoideja, (14)17–27(30) × 13–21 µm, ituhuokoset huomaamattomia, seinät 1 µm, lähes värittömiä, pinta hentonystyinen, nystyt tiheässä, sisältö värittöntä. Kesäitiöpesäkkeet lehtien alapuolella vaaleissa laikuissa, hajallaan tai ryhminä, ± pyöreitä, 0.15–0.3 mm, kehässä olevat lisärihmat muodostavat suojuksen, rihmat leveän lieriömäisiä – nuijamaisia, harmahtavia – kellanvalkoisia, itiömassa kullanuskeaa. Kesäitiöt pallomaisia – leveän ellipsoideja – vastamunamaisia, 19–28 × 15–25 µm, ituhuokoset huomaamattomia, seinät 1–2 µm, lähes värittömiä – vaaleanruskeita, pinta nystyinen – piikkinen, nystyt/piikit harvassa. Talvi-itiöpesäkkeet lehtien alapuolella kellahtavissa – punertavissa – ruskehtavissa laikuissa, hajallaan tai epäsäännöllisinä ryhminä, hiukan pullistuneita, rupimaisia, pyöreitä – soikeita, 0.25–0.5 µm, läpikuultavia, kellahtavia – vaaleanpunertavia. Talvi-itiöt leveän lieriömäisiä, päistään pyörityneitä, 20 – 80 µm × (8)10–18 µm, ituhuokoset huomaamattomia, seinät ohuita, n.1 µm, värittömiä, pinta sileä, sisältö läpinäkyvä, rakeista, harmaata. Kantaitiöt kapean ellipsoideja – vastamunamaisia, 20–25 × 7–10 µm, seinät ohuita, värittömiä.

Ochropsora ariae, isäntänä valkovuokko

Isännät Marjatuomipihlaja (*Amelanchier alnifolia*), isotuomipihlaja (*A. spicata*), valkovuokko (*Anemone nemorosa*), keltavuokko (*A. ranunculoides*), suomenpihlaja (*Hedlundia hybrida*), kotipihlaja (*Sorbus aucuparia*).

Kasvupaikat Lehdossa, lehtomaisilla ja tuoreilla kankailla, kalliolla, pientareilla, laitumilla, pihloilla ja puutarhoissa.

Levinneisyys Valkovuokkoisännässä sen tiheimpien populaatioiden alueella, keltavuokossa siellä täällä. Ei seuraa kotipihlajaa sen lähes koko maan kattavalle esiintymisalueelle, vaan rajoittunut Suomen eteläosiin, isotuomipihlajassa myös hyvin eteläinen, suomenpihlajassa ja marjatuomipihlajassa satunnaisesti. Yleinen. – Eurooppa, Itä-Aasia, tulokkaana Pohjois-Amerikassa.

Yleistä Valko- ja keltavuokko ovat kevään ja alkukesän eteläsuomalainen lehtojen, lehtoniittyjen ja puistojen laji, joista keltavuokko on vaateaiampi kasvupaikkojensa suhteen viihtyen myös rehevillä savipohjaisilla rannoilla ja puroaksoissa, kun taas valkovuokolle kelpaavat myös lehtomaiset ja tuoreet kankaat, korvet, metsänreunat ja pientareet. Kotipihlaja on yleinen koko maassa ja kasvaa hyvin monenlaisilla paikoilla hyötyn valoisista olosuhteista. Suomenpihlaja on paljon valikoivampi, ja menestyy luonnossa kallioiden ja kivisillä paikoilla lehdossa ja rinteillä. Tuomipihlajat ovat koristekasveja ja tulokkaita, joista etenkin isotuomipihlaja on paikoitellen sopeutunut kasvamaan valoisissa metsissä ja metsän-

K
kahvinruoste 25
kallioisenlaikkunoki **145**
kallioisenruoste **304**
kalvassaniaisruosteet **346**
kamtschatkae, Phragmidium 284
karhunputken-konnantattarenruoste 325

karii, Anthracoidea 128, **132**
karjalanruusunruoste 284
karpalonlaikkupöhö **212**
karpalonpöhö 213
karstenii, Exobasidium **206**, 216
karttasarannoki **125**
karviaishärmä 105
kastikanharjunoki 196
kastikanpiikkinoki 196
kattarannoki **190**
kauranavonoki **188**, 194
kaurankätkönoki 194
keisonruoste **299**
kelluskeihonnoki **140**
keltaruosteet **265**
keltaruoste (tauti) 329
keltasaniaisruosteet **262**
keltavuokonruoste **327**
ketoneilikantuhkio **227**
kevätleinikinryväsnoki 179
kevätnoet **198**
kielon-helvenruoste **326**
kilpukannoki **172**
kirskaalsrost 291
kissankellonruoste **297**
klövermjöldagg 56
knautiae, Erysiphe **46**
koenigiae, Microbotryum **230**
koirankielenkolohärmä **68**
koivunhärmä **48**
koivunisoihärmä **82**, 49
koivunruskaruoste 26, **276**
kolmioruosteet **344**
kolohärmät **65**
kompositmjöldagg 67
konnanmarjan-vehniönruoste 331
konnantattarenlehtituhkio **230**
konnantattarentuhkio 231
konnanhivilänjuurio **368**
konvaljerost 326
korpi-imarteenkalvasruoste **346**
korpipaatsamanhärmä **40**
korsinoet **173**
kotkansiivenkalvasruoste **348**
kottegulrost 246
kritsot 184
kronrost(-gruppen) 301
kuehneanum, Microbotryum 229
kuismanhärmä **44**
kulleronhaituhärmä **94**
kulleronruoste **329**
kultapiiskunruoste **332**
kultaruosteet **242**
kuoppa-noet **162**

kuprulaikkunoki 147, **149**
kurjenherneenhaituhärmä **91**
kurjenherneenhärmä 92
kurjenpolvenhaituhärmä **100**
kurjenpolvenruoste 307
kurjenpolven-vesitattarenruoste 307
kurjentattarenkukatuhkio 230
kurjentattarentuhkio **230**
kuusaman-nadanruoste 303
kuusenkultaruoste **242**
kuusen-suopursunruoste 8, **244**, 249
kuusen-talvikinruoste **246**
kuusen-tuomenruoste **336**
kynsimönhaituhärmä **95**
kynsimönruste **304**
käenrieskannoki **198**
käenrieskanruskoruoste **354**

L
laevis, Tilletia 167
laikkunoet **145**
laikkutuhkiot **238**
lapinkuusionruoste **311**
lapinorvokinruoste **293**
lapinpullakkonoki 125
lapinvuokonhaituhärmä **114**
laponica, Puccinia **311**
lapponicum, Entyloma **147**
laponicus, Uromyces **358**
laponum, Melampsora **271**
laricis-pentandrae, Melampsora 267
laricis-populina, Melampsora 267
lasiocarpae, Anthracoidea 24, 131, **133**
lathyri, Thecaphora **163**
laukanruoste **292**
laukanruskoruoste **350**
laukkaneilikanruskoruoste **352**
laxae, Anthracoidea **134**
ledi, Chrysomyxa 8, **244**
ledi, Exobasidium **208**
lehtikuusen-raidankeltaruoste **266**
leimunkolohärmä **70**
leinikinhärmä 24, **36**
leinikinlaikkunoki 147, 149
leinikiryväsnoki 179
lemmikinkolohärmä 69
lemmikinlaikkunoki **146**
lepänhärmä 26, **50**
lepänisoihärmä 51, **81**
lepänoksahärmä 51, **63**
lepänruskaruoste 278
leskenlehden-nurmikanruoste **319**
lettorikonkeltaruoste **270**
liekovarpionisopöhö **206**
liekovarpionpöhö 206
lillukanpunaruoste **257**
limosa, Anthracoidea **135**
lineolatus, Uromyces **359**
lingonsvulst 221
lini, Melampsora **272**
liniperda, Melampsora 272

lunnunsilmänlaikkunoki **145**, 298
lunnunsilmänruoste **298**
liroi, Anthracoidea 127
lironpullakkonoki 127
littoralis, Puccinia **312**
lockrost 336
loikonruoste **264**
luhtasarannoki **138**
luikantyyvinoki **159**
lumileinikinryväsnoki **178**
lupiinihärmä 18
lupikannoki **168**
luzulae, Puccinia **313**
luzulae, Stegocintractia **162**
Lysospora singularis 327
lythri, Erysiphe **47**
lökrost 292
lönnmjöldagg 115

M
magnicellulatus var. **magnicellulatus, Golovinomyces** **70**
maissinnoki 20
maitikanhaituhärmä **110**
maitikan-siniheinänruoste **316**
maitohorsmanruoste **307**
majus, Ustanciosporium 187
mansikanhärmä **88**
marina, Parvulago **159**
mataranpahkaruoste **305**
mataranruoste 306
mataransysinoki **154**
maxima, Tuberculina 25
maydis, Mycosarcoma 20
maydis, Ustilago 20
Melampsora **265**
Melampsora amygdalinae **265**
Melampsora arctica 267, 269
Melampsora caprearum **266**
Melampsora epitea 267, 271
Melampsora epitea f. sp. *laponum* 271
Melampsora euonymi-caprearum 267, 269
Melampsora hirculi **270**
Melampsora laponum **271**
Melampsora laricis-caprearum 266
Melampsora laricis-epitea 267, 269
Melampsora laricis-pentandrae 267
Melampsora laricis-populina 267
Melampsora laricis-tremulae 267, 272, 275
Melampsora lini **272**
Melampsora liniperda 272
Melampsora magnusiana 272, 275
Melampsora pinitorqua 272, 274, 275
Melampsora populnea **272**
Melampsora repentis 267, 269
Melampsora reticulatae 267, 269
Melampsora ribesii-purpureae 267, 269
Melampsora ribesii-viminalis 267, 269
Melampsora rostrupii 272, 275
Melampsora salicina 267

Melampsora salicis-capreae 266
Melampsora saxifragarum 275
Melampsora tremulae 272
Melampsora vernalis **275**
Melampsoridium **276**
Melampsoridium alni 276
Melampsoridium betulinum **276**
Melampsoridium hiratsukanum 278
melanogramma, Schizonella **160**
Melanotaenium 18, **154**
Melanotaenium endogenum **154**
mesiangervonhaituhärmä 58, **99**
mesiangervonhärmä **58**, 100
mesiangervonruoste **344**
metäimarteenruoste **262**
metäkurjenpolvenruoste **306**
metäluhannoki **168**
metätähdennoiki 25, **184**
metävaahteranhärmä 19, 24, 25, **115**
metävirvilänhärmä **38**
Microbotryum 18, **227**, 237
Microbotryum bistortarum 231
Microbotryum dianthorum **227**
Microbotryum goeppertianum **228**
Microbotryum koenigiae **230**
Microbotryum kuehneanum 229
Microbotryum picaceum 230
Microbotryum pustulatum **230**
Microbotryum scabiosae **232**
Microbotryum stellariae **233**
Microbotryum stygium 228
Microbotryum succisae 233
Microbotryum superbum 228
Microbotryum vinosum **234**
Microbotryum violaceum -ryhmä 24
Microsphaera (sektio) 32
Microsphaera alni 50, 81
Microsphaera alphetoides 34
Microsphaera baeumleri 38
Microsphaera betulae 48
Microsphaera divaricata 40
Microsphaera hypericacearum 44
Microsphaera penicillata 50
Microsphaera sambucicola 61
Microsphaera trifolii 56
Microsphaera vanbruntiana var. *sambuci-racemosae* 61
Microsphaera viburni 64
microsporum, Entyloma 147, **149**
miilunoet **139**
Milesia 17
mintunkolohärmä **71**
misandrae, Anthracoidea 125
mjölkomlor 248
mjölonkvast 218
mjölonsvulst 217
monardae, Golovinomyces **71**
montagnei, Golovinomyces **73**
montagnei, Ustanciosporium 187
mors-uvae, Podosphaera **103**
morthieri, Puccinia 307
mucronatum, Phragmidium **283**

mukulaleinikinlaikkunoki 24, **146**
mukulaleinikinruskoruoste 24
mulgedii, Puccinia **315**
mustaruoste (tauti) 310
mustikanhaituhärmä 24, **107**
mustikanlaikkupöhö 24, 202, 208
mustikanpöhö 8, 202, **208**
mustikanruoste **278**
mustikanruosteet **278**
mustikantunturipöhö **202**, 208
mutasarannoki **135**
Mycosarcoma maydis 20
myrtilli, Exobasidium 9, 203, **208**
myrtillina var. **major, Podosphaera** **106**
myrtillina var. **myrtillina, Podosphaera** 24, **107**
myöhähärmät **78**
männyn-hirvenjuurenruoste 252
männyn-kylmäkukanruoste 252
männyn-leskenlehdenruoste(ryhmä) 12, **250**
männyn-maitikanrosoruoste **253**
männynneulasruosteet **250**
männynrosoruoste 255

N
Nannfeldtiomyces 18, **156**
Nannfeldtiomyces sparganii **156**
Naohidemycetes **278**
Naohidemycetes vaccinii **278**
Naohidemycetes vacciniorum 278
neilikanpallonoki **164**
nemoralis, Puccinia **316**
Neoërysiphe **78**
Neoërysiphe galeopsidis **78**
Neoërysiphe gnaphalii **80**
niesslii, Doassansia **140**
niittysuolaheinäntuhkio 228
nivalis, Urocystis **178**
noet **188**
nokkosenhärmä **61**
nokkosen-saranruoste 21
nuda, Ustilago 23, 26, 194, 197
nuijaruosteet **283**
nuokkukohokinruskoruoste **356**
nurmikanryväsnoki **180**
nurmikohokinruskoruoste **353**
nystyrusteet **333**
nätkelmänpallonoki **163**
nävemjöldagg 100

O
obscura, Puccinia 314
occulata, Urocystis 197
Ochropsora **280**
Ochropsora ariae 24, **280**
Ochropsora sorbi 280
Octagodium 115
odonkvast 222
odonsvulst 210
ohdakkeenkolohärmä 73

ohdakkeenpallonoki **165**
ohrankätkönoki 189, **194**
ohranlentonoki 23, 26, 194, 197
ohranruoste 329
Oidium 14, 30
Oidium alphetoides 34
Oidium arachidis 51
Oidium botryoides 99
Oidium clematidis 36
Oidium drummondii 70
Oidium epilobii 96
Oidium erysiphoides f. *umbelliferarum* 42
Oidium lactucae-debilis 67
Oidium lamii 78
Oidium leucoconium 109
Oidium monilioides 30
Oidium muehlenbeckiae 54
Oidium myosotidis 68
Oidium passerinii 113
Oidium ruborum 88
Oidium sonchi-arvensis 75
olvonmjöldagg 64
omenan-katajanruoste 260
opizii, Puccinia **317**
orapihlajan-katajanruoste **259**
oratuomenhärmä **54**
ornata var. **europaea, Erysiphe** **48**
ornithogali, Vankya **198**
Orphanomyces 15, 18, **158**
Orphanomyces arcticus **158**
orvokin-pohjanpajunkeltaruoste **271**
outoruosteet **336**
Ovulariopsis 14, 81
Ovulariopsis tulasneorum 86
oxycocci, Exobasidium 213
oxyriae, Puccinia **318**

P
paatsaman-heinänruoste(ryhmä) **301**, 329
pachysporum, Exobasidium 106, **210**, 222
Paepalopsis 174
Paepalopsis trientalis 184
pajunhärmä **32**, 40
pajunkeltaruoste(ryhmä) **267**, 271
paljakkasaranlehtinoki **158**
pallonoet **163**
palloruosteet **343**
pallosarannoki **129**
palpakonnoet **156**
palpakonnoki **156**
palsaminhaituhärmä **93**
paniceae, Anthracoidea **136**
pannosa, Podosphaera **109**
papelorikonkeltaruoste **275**
paridis, Urocystis **180**
Parvulago 18, **159**
Parvulago marina **159**
peckiana, Gymnoconia **257**
pelarsot 236